

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Є.А. Ротаєнко

Херсонський державний університет, e.rotaenko@icloud.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор І.С. Попович

Праця є основним шляхом формування особистості [5, с. 126]. Безпосередньо ж трудова діяльність людини знаходить втілення у професії – багатомірному явищі, що висуває відносно особистості низку вимог, у вигляді спеціальних знань, вмінь та навичок, які здобуваються в процесі освіти. Центральним конструктором становлення особистості як фахівця, а також подальшої професійної самоідентифікації – є професійна Я-концепція.

Останнім часом з'являється все більше наукових робіт, присвячених вивченню професійних Я-концепцій в різних сферах, та специфічних умовах діяльності людини в цілому. Деякі автори вдавалися до спроб пошуку системотворного чинника та подальшої інтеграції, на його підставі, усіх характеристик досліджуваного феномену в єдину структуру [4]. Такий підхід носить дуже важливий методологічний характер. Проте досліджувати професійну Я-концепцію, з її складною структурою, семантичною системою, та функціями, поза психологічною площиною конкретного виду діяльності, з особливостями впливу професії на афективну сферу особистості, її (професії) соціо-культурного значення та інших визначних чинників, є, значною мірою, неможливим.

Значущість звернення до проблеми формування професійної Я-концепції фахівців з психології зумовлена кількома причинами. По-перше це пов'язано із високим запитом сучасного суспільства на застосування спеціального психологічного знання, в різних його галузях. Цей факт підтверджує зростання кількості факультетів психології у закладах вищої освіти, основним призначенням яких є підготовка конкурентоспроможних та кваліфікованих психологів. По-друге, професія є галуззю задоволення усієї ієрархії потреб

особистості, від базових до найвищих. При цьому унікальність праці, як суспільного явища, полягає в тому, що вона і є основною нагальною потребою людини. Формування конгруентної, обраному напрямку діяльності, професійної Я-концепції здатне забезпечити розкриття особистісного потенціалу спеціаліста у галузі психології, його самореалізацію у творчій праці та задоволення усього спектру людських потреб. По-третє, найбільш динамічні етапи формування професійної Я-концепції відбуваються на етапі професійної освіти.

Професійна Я-концепція, є більш вузьким, похідним поняттям від материнського загалу «Я-концепція», у зв'язку з чим потребує аналізування базового утворення. Феномен «Я» постає центральною проблемою в усіх відомих теоріях особистості, над яким не втихають запеклі філософські, соціологічні та психологічні дискусії, збільшуючи простір його пізнання та водночас стикаючись з новою проблематикою. Багатовекторність диференціації «Я» породило безліч ґрунтовних вузькоспрямованих досліджень, зосереджуючись на тому чи іншому предметному компоненті цього феномену. Аналізування літератури показує, що проблематику «Я» здебільшого досліджували іноземні автори. Представники екзистенціального напрямку виокремлюють розуміння «Я», в трансцендентну тріаду тілесного, психічного та ноетичного (духовного), протиставляючи психофізичним детермінантам, таким як генетика соціальне виховання тощо. У психоаналітичних теоріях «Я» представляється як певна психічна інстанція, яка здійснює контроль над усіма процесами людської психіки. Представники соціально-психологічних теорій вбачають функціонування «Я», виключно у соціальній взаємодії. Зазначені підходи є теоретико-концептуальним підґрунтям психології Я-концепції в цілому.

Є визначення Я-концепції в рамках інтегративного підходу: Я-концепція – це система самосприйняття, розуміння, визначення себе як суб'єкта, що складається на основі інтеракцій з оточенням. Це відносно стійка система вираження чисельних Я, система установок, направлених на себе самого, яка включає на різних рівнях свого прояву такі механізми, як когнітивний,

емоційний, вольовий, поведінковий, психофізіологічний. Я-концепція є результатом особистісного розвитку людини. Як система розвивається в процесі самоактуалізації, на основі позитивного відношення до себе. Виходячи із багатовимірності зазначеного феномену, така позиція є найбільш раціональною. Прийнято виокремлювати три основні складові Я-концепції [1]:

1. Когнітивний компонент – «образ Я» (англ. self-image), до якого відноситься зміст уявлень про себе.

2. Афективний (емоційно-ціннісний) компонент – який є структурою самооцінок, тобто відношення особистості до себе в цілому, або до окремих структур власного «Я» (англ. self-esteem).

3. Поведінковий компонент, характеризує прояви когнітивного та афективного компонентів у поведінці.

Проектуючи компоненти загальної Я-концепції на діяльність особистості у професійній сфері, О.М. Рікель пропонує структуру професійної Я-концепції, що поєднує поведінковий, когнітивний та афективний компоненти. З огляду на таку градацію, можна дійти висновку, що на стадії навчання у вищі, якісних змін зазнають усі компоненти професійної Я-концепції, проте цей процес не носить пропорційного характеру. Так домінуючу позицію займає формування когнітивного компоненту, змістовним значенням якого є саме уявлення майбутнього психолога відносно своєї подальшої професійної діяльності. Перебуваючи в умовах інтенсивного інформаційного каскаду, у студента формується система уявлень відносно суто професійних, а також, що не менш важливо, професійно-особистісних якостей необхідних для успішного професійного та кар'єрного розвитку [4, с. 12]. Слід зазначити що такі уявлення формуються здебільшого у теоретичній площині. Дослідник О. М. Рікель наголошує: «Існує чітке розмежування, між загальною Я-концепцією, у її зв'язку з професійною діяльністю і більш вузької, специфічної професійної Я-концепції, яка відображає ті уявлення, які мають відношення саме до професійної праці, і ні до чого більше» [4, с. 13]. Професія психолога характеризується високим почуттям особистої відповідальності, що створює

колосальну напругу його емоційної сфери. Робота з клієнтом не обмежується лише рамками психологічного знання. Для ефективної взаємодії психолог зазвичай вдається до особистісних категорій, спектр доступності яких, від емпатії до повної психологічної неупередженості і є тими маркерами, які характеризують особистість спеціаліста. Дослідниця Е.Ф.Ібрагімова, на протипагу позиції О. М. Рікеля, зазначає, що суть розширення професійної Я-концепції полягає у скороченні дистанціювання між професійною та особистісною сферами життєдіяльності особи, шляхом інтеграції професійної Я-концепції в більш широкий життєвий контекст [1].

Афективний компонент професійної Я-концепції має дещо рецесивну позицію інтенсивності розвитку, у порівнянні із провідним, когнітивним аспектом. Найбільшого динамічного перетворення на стадії навчання у ЗВО зазнає самооцінка. Це пов'язано із специфікою вікового періоду, який характеризується майже одночасним переходом двох вікових рубежів, виняткової психологічної важливості. Першим таким рубіконом є перехід від підліткового до юнацького вікового періоду, який відбувається на початку навчання у вищі. Відмічається поглиблення та переорієнтацію змістовного аспекту самооцінки, з навчальної діяльності на взаємовідносини із однолітками, власні фізичні якості, тощо. У свідомості відбувається зміщення акценту із зовнішніх оцінок (батьківських та інших значимих дорослих) на внутрішні.

Другий рубіж характеризується переходом від юнацького періоду життя до віку ранньої дорослості. Він припадає на екватор навчання, та характеризується формуванням відносно стійких світоглядних установок особистості, системи еталонів професійної діяльності, та формуванням мотивації на реалізацію власного майбутнього в обраній професії.

Почуття професійної затребуваності у студентів-психологів, в обставинах ізоляції від реальної практики, є обмеженим або ж в загалі недоступним. За умов відсутності професійного досвіду, компенсаторним фактором у формуванні професійної самоідентифікації виступає такий складний психологічний механізм як соціальні очікування. Дослідник І.С. Попович

визначає соціальні очікування як процес психічної регуляції поведінки людини, який забезпечується її когнітивною, емоційною та поведінковою готовністю до передбачуваного перебігу подій. Така готовність супроводжується здатністю індивіда до соціальних дій [3]. Із запропонованого визначення вбачається структурна ідентичність феномену соціальних очікувань із загальною і більш вузькою професійною Я-концепціями. Автор наголошує на тому, що соціальні очікування визначають та кристалізують у свідомості особистості еталони, стандарти та орієнтири відносно яких вона визначає себе. Зазначене твердження в повній мірі стосується і майбутньої професійної сфери студента. Водночас професійна Я-концепція є джерелом соціальних очікувань у професійній сфері [2].

Аналогічний механізм дії системи соціальних очікувань детермінує розвиток і поведінкового компоненту професійної Я-концепції. В поведінковому аспекті професійної Я-концепції студента, виключного значення набуває саме трьохкомпонентна готовність, на яку зауважував І.С. Попович [2]. Така готовність формує у майбутнього фахівця здатність та прагнення до професійних дій. На етапі навчання такі дії можуть полягати у відвідуванні факультативних занять практичної спрямованості, перегляді та аналізуванні сесій терапії, активна взаємодія із представниками професійної спільноти, тощо. Поведінка у зазначеному форматі, дозволить майбутньому психологу запобігти таким контрпродуктивним явищам, як надмірна романтизація та міфізація обраного виду діяльності, позбавить хибних міркувань престижу, та дозволить сформувати суто професійне, компетентне, прагматичне і глибоке ставлення до професії психолога.

Висновки. Система соціальних очікувань охоплює усі сфери професійної Я-концепції, однак саме на етапі академічної підготовки майбутнього фахівця, в умовах обмеженої відсутності практичного досвіду очевидності, система соціальних очікувань студента, здатна забезпечити конструювання позитивного образу Я-ідеального, що є найважливішим чинником успішної професійної самоідентифікації.

Література:

1. Ибрагимова Е. Ф. Особенности становления профессиональной Я-концепции будущих психологов. *Вестник совета молодых ученых и специалистов Челябинской области*. Челябинск, 1, 2016.
2. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.
3. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К. : «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326–333.
4. Рикель О.М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. *Психологические исследования*. М., 2, 2011, 11–18
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб : Питер, 2002, 526 с.